

MIKKO PIIPPO

Uusia keskiajan lähdejulkaisuja – ja lähdejulkaisun uusia tuulia

Keskiajan historian tutkimuksessa lähdejulkaisut ovat tärkeässä asemassa. Mikko Piippo esittelee seuraavassa lähdejulkaisuhankkeiden nykytilaa ja tulevaisuuden näkymiä uusien pohjoismaisten asiakirjajulkaisujen pohjalta.

■ Viimeisten parin vuoden aikana on ilmestynyt muutamia uusia pohjoismaisia keskiajan lähdejulkaisuja. Seuraavassa keskityn ainoastaan asiakirjajulkaisuihin, en muihin tekstijulkaisuihin. Uusin painetuisia lähdejulkaisuista on *Diplomatarium Svecanumin* (DS) kymmenennen volyymin kolmas vihko.¹

Lisäksi eräitä vanhoja *Finlands Medeltids Urkunder* -julkaisuun pohjautuva *Diplomatarium Fennicum*² Suomessa sekä Norjan *Diplomatarium Norvegicum* lähdejulkaisu-

1. Svenskt diplomatium. Utgivet av riksarkivet. Tionde Bandet. Tredje häftet 1374–1375. Utarbetat av Claes Gejrot, Roger Andersson, Jan Axelsson, Peter Ståhl. Stockholm 2002.

2. <http://www.sls.fi/fmu/>. Linkkien toimivuus tarkistettu tammikuussa 2003. Koska itse olen osallistunut DF-hankkeeseen vuosina 1999–2000, olen jäävi käsittelemään DF:ia artikkelissani.

ja on saatettu WWW-tietokantoihin. Myös *Diplomatarium Danicum*in uusimmat volyymit ovat kaikkien ilmaiseksi käytettävissä www-julkaisun muodossa.

Diplomatarium Svecanum – viimeiset paperijulkaisut?

DS:n kymmenennen volyymin edelliset vihkot ilmestyivät Jan Öbergin toimittamina vuosina 1970 ja 1974. Yllättäen uusi vihko ei jatka numeroinnissaan siitä, mihin edeltävä jäi, vaan se jatkaa volyymin IX:4 numeroinnista. DS X:3 sisältää vajaan 250 sivulla 282 asiakirjaa, jotka ovat peräisin puolentoista vuoden ajalta (4.7.1374–24.12.1375).

Ruotsin diplomatium poikkeaa yleistyvästä käytännöstä julkaista tekstiediot myös sähköisessä muodossa. Sähköinen julkaisu mahdollistaisi tekstihakujen tekemisen, mikä jossain määrin paikkaisi lähdejulkaisusta puuttuvia indeksejä, jotka ilmestyvät vasta kymmenen volyymin viimeisessä vihkossa. Tekstihaut mahdollistaisivat myös aikaisempaa helpomman tekstiparalleelien kartoituksen, mikä helpottaa varsinkin aikaisemmin julkaisemattomien asiakirjojen viimeistelyä julkaisukuntoon.

Huomattavasti tärkeämpää kuin editio-tekstien julkaisu verkossa on kuitenkin itse originaaliasiakirjojen julkaisu kuvamuodossa. Tämä on perusteltua jo arvokkaan aineiston suojelemisen takia – kunnolliset kuvajulkaisut tekevät tarpeettomaksi asiakirjan käytön arkistossa. DS onkin valinnut tämän tien: uusimmassa vihkossa julkaistut originaaleina säilyneet asiakirjat on julkaistu Riksarkivetin verkkosivuilla³ loistavina korkearesoluutiosisina värikuvina. Ero on huikeava vanhemmalla tekniikalla tehtyihin kuvataltiointeihin, esimerkiksi Kansallisarkiston ikivanhoihin mustavalkoisiin mikrofilmeihin tai vaikkapa Turun Mustan Kirjan ja Codex Särkilahden suttuisiin faksimilejulkaisuihin verrattuna. Myös dokumenttien kääntöpuolet on kuvattu silloin, kun ne sisältävät keskiaikaisia merkintöjä. Valitettavasti originaaleista on kuvattu ainoastaan Riksarkivetin kokoelmissa säilyneet asiakirjat, eikä esimerkiksi Saksan tai Puolan (Gdansk) arkistoissa säilyneitä asiakirjoja.

Suomen keskiajan historian kannalta uusien julkaisujen ei tarjoa kovin paljon suoranaista ”uutta”, tusina tässä julkaistua dokumenttia tunnetaan jo aikaisemmista lähdejulkaisuista. Lähinnä DS X:3 tarjoaa täsmällisempiä transkriptioita Mustan kirjan eräistä dokumenteista. Näistä vain kopioina säilyneistä asiakirjoista ei siis ole käytettävissä uutta kuvajulkaisuakaan. Esiteltävään asiakirjaan kuitenkin lyhyesti.

Useat asiakirjat (DS 8622 = REA 224, DS 8623 = REA 225), sivuavat Turun hiippakunnan ja Uppsalan arkkihiippakunnan rajoja. Jarl Gallénia ja John Lindiä seuraten toimittajat arvelevat, että *Patsjoki* (8622) tarkoittaa Pattijokea, tai kenties Petäjokea = Pyhäjokea, kuten jo Neovius arveli. DS 8666:n (= REA 230) editiossa on otettu Mustan kirjan ohella huomioon myös Peringskiöldin *Monumenta Uplandicassa* (1710) originaaliin perustunut tekstijulkaisu. Asiakirjan syntykontekstin kannalta kiintoisia asiakirjoja ovat myös notaari Olof Nilssonin laatimat DS 8660 ja DS 8665. Uppsalan arkkihiippakunnan ja Turun hiippakunnan rajoja koskee myös Turun pormestareiden ja raadin kirje DS 8778 (= REA 231). DS 8808:ssa (= REA 232) on pieniä korjauksia lukutapoihin.

Osa Suomea koskevista asiakirjoista on julkaistu vain regestoina eli lyhyinä sisälönkuvauksina. DS 8630 (= REA 226) täydentää Hausenin edition puutteellisesti esittämän rubriikin ja korjaa yhden sanan tekstistä. DS 8631 (= REA 227) huomauttaa tekstissä esitetystä korjauksesta, samoin DS 8637 (= REA 228). Myös Ernst van Dotzemin kirje Arvassalon ja Nuhjalan tilojen vapautuksesta on julkaistu uudestaan, DS 8664 (= REA 229).

REA:n ulkopuolella säilyneistä asiakirjoista on julkaistu kielihistoriallisesti kiintoisa DS 8673 (= FMU 832). DS 8680 (= FMU 814) on Lyypekin raadin Danzigiin lähettämä kirje, jossa siteerataan Bo Joninpojan kirjettä Lyypekin raadille. Kirje on säilynyt Danzigissa originaalina. DS 8643 (= FMU 830) vahvistaa Kaitalan ja Katalakosken kylien rajan. DS 8675 (= FMU 833 reg.) on viimeistelemättä jäänyt, sinetöimätön konsepti.

Marginaalisesti Suomea sivuaa Finnströmin kirkkoherra Magnus Karlssonin kaupakirja DS 8785 (= FMU 837 reg.). Originaalina säilynyt Strängnäsissä 1.6.1375 päivätty asiakirja on molemminpuolisesti kuvattu diplomatariumin kuvajulkaisussa. Vielä marginaalisemmin Suomea sivuaa niinikään FMU:ssakin registana julkaistu DS 8789 (= FMU 838 reg.), jossa esiintyvät tukholmalaiset raatimies Peter Älänning ja porvari Gunder Älänning. Myöhäisempi yhteys Suomeen on DS 8727:llä, joka on säilynyt originaalipergamenttina Helsingin yliopiston kirjastossa.

Huomattavasti merkittävämpi osa lähdejulkaisusta käsittelee esimerkiksi Vadstenan luostarin maaomaisuuden syntyä. Kymmenet lahjoituskirjeet, testamentit tai kaupakirjeet dokumentoivat laajan maomaisuuden syntyä vuosina 1374 ja 1375.

Toisen suuren lähdejoukon muodostavat Lyypekin kaupunginarkistossa säilytettävät kaupungin muistikirjat, *Oberstadtbücher* ja *Niederstadtbücher*. Nämä monumentaaliset muistikirjasarjat sisältävät arvokasta tietoa koko Itämeren aluetta ajatellen; valitettavasti jo kirjasarjojen laajuus tekee kokonaisuuskäytön mahdottomaksi. Muistikirjojen ohella Lyypekistä on löydetty kirjeenvaihtoa ja testamentteja. Lyypekin ohella Ruotsia koskevaa aineistoa on löydetty Schweringistä, Stralsundista ja Rostockista.

Suomen historiaan keskittyvälle keskiajantutkijalla DS:in uusin vihko ei tarjoa suuria yllätyksiä. Kuitenkin DS:n editiot ovat 1900-luvulta alkaen olleet huomattavasti täsmällisemmin laadittuja kuin FMU:n ja REA:n editiot. Originaalina säilyneiden asiakirjojen kuvaus on ollut tarkempaa, transkriptiot ovat täsmällisempiä erottaessaan kansankielisissä dokumenteissa editorin avaamat lyhenteet asiakirjan sanamuodosta sekä noudattaessaan originaalien interpunktuaatiota. Julkaisuun liittyvä elektroninen faksimileliite korostaa DS:in tasoa entisestään, ja Suomen varhais- ja sydänkeskiajan tutkijoiden on syytä aina huomioida naapurimaassa laaditut lähdejulkaisut vaikka Reinhold Hausen olisikin julkaissut käytetyt dokumentit.

Diplomatarium Danicum – puhtaasti sähköisen julkaisun edelläkävijä

Myös Tanskan keskiajantutkijat ovat ottaneet tietoyhteiskunnan tarjoaman haasteen (ja kenties opetusministeriön erityismäärärahat?) vastaan. Vuonna 1998 ilmestyi – ilmeisesti viimeinen – *Diplomatarium Danicum*in (DD) painettu volyyymi (DD 4,7), joka sisälsi asiakirjoja vuoden 1400 loppuun saakka. Nyt on julkaistu samaisen neljännen sarjan volyymit 8–12, mutta ainoastaan sähköisessä muodossa.⁴ Julkaistun myötä DD:in neljäs sarja, joka kattaa kuningatar Margaretan ajanjakson (1376–1412) saa päätöksensä. Tulevaisuudessa julkaistaan myös asiakirjojen käännökset \emph{Danmarks Riges Breve} -julkaisussa, kuten tähänkin asti. Jatkossa tämäkin sarja tulee ilmestymään vain sähköisessä muodossa.

Asiakirjojen editiot ovat totuttua korkeaa laatua. Myös DD noudattaa editioissaan asiakirjojen (sekä originaaleina että jäljennöksinä säilyneiden) interpunktuaatiota. Kansankieliset dokumentit julkaistaan diplomaattisina editioina, lyhenteet avataan kursivoinnein (kuten DS:issakin). Asiakirjojen kuvaukset ovat nykyvaatimukset täyttäviä, osin jopa Pohjoismaissa vakiintunutta käytäntöä parempia. Ainakin satunnaisesti DD:in editioissa on identifioitu asiakirjan käsialat, esim. DD 4, 5, 2 kuvauksessa mainitaan, että asiakirjan on laatinut sama käsi kuin DD 4, 5, 78. – Mainittakoon että myös FMU sisältää joukon asiakirjoja, jotka voidaan identifioida tietyn kirjurin käsialaa olevaksi (vaikka kirjuria ei nimeltä tunnettaisikaan). Kuitenkaan näistä ei ole editioissa mainintaa.

Teknisesti DD koostuu tuhansista yksittäisistä valmiiksi HTML-koodatuista tiedostoista. Ratkaisu on toinen kuin DN:in tai DF:in, joissa HTML-koodi luodaan dynaamisesti ASCII-muotoisesta tekstietokannas-

3. http://www.ra.se/ra/diplomat10_3.html.

4. *Diplomatarium Danicum*. Fjerde række 1376–1412, 8.–12. bind, 1401–1412. Udgivet af Aage Andersen, Anders Conrad, Russel Friedman, Markus Hedemann, Anders Leegard Knudsen, Herluf Nielsen. Det danske sprog- og litteratureselskab 2002. <http://www.diplomatarium.dk>.

ta. Käyttäjän kannalta ehkä merkittävin ero on siinä, että DD:in tiedostomateriaali on helpommin ladattavissa käyttäjän koneelle jatkokäsittelyä varten. Myös yksittäisiin dokumentteihin suoraan kohdistuvat hypertextilinkit ovat selkeämpiä kuin dynaamisesti luotaviin dokumentteihin viitattaessa. Sinällään DD on varsin käyttäjäystävällinen, esimerkiksi jokaisen dokumentin yhteydessä ovat ergonomisesti sijoitetut ”forrige” ja ”næste” -linkit.

Kuitenkin yleiskuvan luominen hypertextijulkaisusta on mielestäni hankalampaa kuin perinteisestä kirjasta.⁵ Tätä hankaloittaa vielä se, että toimituskunta ei ole katsonut tarpeelliseksi laatia julkaisuun edes henkilö- tai paikannimi-indeksiä (tai kenties ei ole saanut rahoitusta tarkoitusta varten?).⁶

Nimistöstään ei ole koodattu lemmatsoituja muotoja; ainoastaan regestoihin päätyneet nimet ovat nykytanskalaisten muotojensa perusteella helposti haettavissa hakutoimintojen avulla. Tämä tekee erityisen hankalaksi selvittää nopeasti esimerkiksi niinkin triviaalin seikan, kuin että onko yli 3 000 nyt julkaistun dokumentin joukossa Viipuria koskevia asiakirjoja, vai pelkästään Tanskan Viborgia. Tämänkaltaisen nimistön identifiointi nähdäkseni on lähdejulkaisun toimitukseen keskeisesti kuuluvaa työtä. Esimerkiksi hakusanalla ”Åbo” löytyy 14 dokumenttia, ”aboens*” puolestaan tuottaa 18 dokumenttia. Viborg tuottaa 88 dokumenttia, näistä Viipuria koskevat vain DD 4, 9, 166 ja DD 4, 9, 543; niitä ei ole edes julkaistu Suomea koskevana dokumenttina.

Suomea koskevaa tai sivuavaa aineistoa sisältyneekin julkaisuun varsin vähän – mikä oli odotettavissakin. Näistäkin suurin osa on REA:ssa julkaistua ja/tai ainoastaan regestamuodossa DD:iin sisällytettyä. Suomessa julkaisematta lienee kuitenkin – sinällään tunnettu – DD 4, 12, 336, joka on osoitus Hattulaan suuntautuneesta pyhiinvaelluksesta. Vertailun vuoksi hakusanalla ”Reval*” löytyy 38 dokumenttia, ”Lübeck” tuottaa 174 asiakirjaa. Jo puhtaasti kvantitatiivisesti tarkasteltuna on selvää, että DD:in painopiste on eteläisellä Itämerellä.

Diplomatarium Norvegicum verkkomuodossa

Myös Norjassa on julkaistu viime vuosina keskiajan lähteitä sekä painetussa että digitaalisessa muodossa. Kirjamuodossa on viime vuosina ilmestynyt lähinnä regestajulkaisuja. Koko pohjoismaista keskiajan tutkimusta lienee eniten helpottanut kansallisen lähdejulkaisun, *Diplomatarium Norvegicum I–XXI* saattaminen tietokantamuotoon.⁷ DN sisältää noin 20 000 lähdetä ajalta 1050–1590. Ajalliselta jänteeltään kyse on siis laajimmasta Pohjoismaisesta hankkeesta.

Julkaisu toteutettiin skannaamalla jo julkaistut lähde-editiot ja käyttämällä tämän jälkeen tekstintunnistusohjelmaa apuna. Norjassa havaittiin, kuten Suomessakin, että saavutetun tekstin laatu ei ole riittävä, vaan tekstit on vielä oikoluettava. Tämän jälkeen tekstit koodattiin SGML-kuvailukielellä rakenteen mukaisesti.⁸ Lopullinen julkaisu pohjautuu tähän SGML-koodattuun⁹ versioon painetusta DN-julkaisusta. DN on siis käytännössä skannausvirhein lisätty versio painetusta lähdejulkaisusta. Myös painettujen editioiden hakemistoja ei ole sisällytetty internet-julkaisuun. DN:n nimistöä ei ole myöskään SGML-koodattu lemmatisoiduissa muodoissa, mikä mahdollistaisi täsmälliset nimihaut. Käyttäjän lieneekin varminna käyttää internet-julkaisun ohella aina alkuperäisiä painettuja julkaisuja jo niiden sisältämien hakemistojen vuoksi.

5. Ks. myös hypertextin oletettuun ihanteellisuuteen kriittisesti suhtautuva Gesine Boeken (2000), ”Lesen am Computer – Mehrwert oder mehr Verwirrung? Untersuchungen zur ‘Konkurrenz’ zwischen Buch und Hypertext”, *Jahrbuch für Computerphilologie* 4, <http://computerphilologie.uni-muenchen.de/jg02/boesken.html>.

6. Esimerkiksi Trierin keskifrankenlaisten asiakirjojen korpuksen elektroniseen julkaisuun on suunniteltu esimerkilliset indeksit, ks. Andrea Rapp (2000), ”Die elektronische Publikation, Erschließung und Vernetzung des Trierer Korpus mittelfränkischer Urkunden des 14. Jahrhunderts”, *Jahrbuch für Computerphilologie* 2, s. 147–162. <http://computerphilologie.uni-muenchen.de/jg00/rapp/rapp.html>.

7. http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.

8. Dokumentasjonsprojetet. Sluttrapport 1992–1997, s. 17–24, julk. <http://www.dokpro.uio.no/slutrapp.pdf>.

9. SGML = ”Standard Generalized Markup Language” (ISO 8879).

Ilmeisesti DN:illa on ongelmia myös käytetyn palvelinkoneen kanssa. Varsinkin ns. KWIC-haut ("Keyword in context") ovat olleet välillä pitkäänkin poissa käytöstä; nyt haut tuntuvat toimivan ainakin ajoittain. Tavoitettavuusongelma ei koske pelkästään DN:ia, vaan on yleinen internet-palveluiden osalta. Tässä suhteessa omassa hyllyssä oleva kirja on paljon turvallisempi – kunhan sähköt pysyvät päällä, voi kirjaa aina lukea.

Puutteistaan huolimattakin DN on suomalaisellekin keskiajan historian tutkijalle merkittävä apuväline, ainakin mikäli tutkimus kohdistuu kirkon hallinto- tai oikeushistoriaan. Esimerkiksi paavin kuuriassa laadittujen tekstien analyysille DN tarjoaa runsaasti rinnakkaisaineistoa, se lieneekin laajin vapaasti käytettävissä oleva kokoelma "Vatikaanon komeroista" löydettyjä ja julkaistuja asiakirjoja.

Painetun edition loppu?

Sähköinen julkaiseminen näyttää valtaavan lopullisesti alaa keskiajan lähdejulkaisujen alalla. Uusien editioiden ohella eri puolilla Eurooppaa siirretään vanhoja lähdejulkaisuja elektroniseen muotoon. Itämeren alueen historian kannalta kiinnostavia hankkeita on erityisesti *Hansisches Urkundenbuch* -julkaisun (HUB) verkkoversion kehittäminen. Kun vielä puuttuva volyymi 7:2 valmistuu, on julkaisu laajuudeltaan vajaa 8 000 sivua ja sen on tarkoitus sisältää yli 12 000 dokumenttia. Digitointihanke on hyvin dokumentoitu, ja dokumentaatioon kannattaa kaikkien vastaavanlaisiin hankkeisiin ryhtyvien perehtyä. Tässäkin hankkeessa yhden keskeisistä ongelmista muodosti mahdollisimman virheettömän elektronisen tekstin saaminen aikaan skannausta kuvista (uusien editioiden yhteydessä tätä ongelmaa ei ole, sillä verkkojulkaisut voidaan perustaa suoraan toimittajien omiin tekstitiedostoihin).¹⁰ Tällä hetkellä HUB:n volyymit 4, 5, 6 ja 7:1 ovat käytävissä kuvamuodossa skannattuina.¹¹

Jo pohjoismaisiin hankkeisiin tutustuminen antaa nopeasti kuvan julkaisumuodon vahvuuksista ja heikkouksista. Sekä Suomessa, Norjassa että Tanskassa on – ainakin toistaiseksi – valittu julkaisumuodoksi

HTML-kieleen pohjautuvat verkkosivut. Näiden ohella olisi lukijaystävällistä tarjota julkaisu esimerkiksi pdf-muodossa tulostusta varten.¹²

Yhdessäkään maassa ei ole laadittu julkaisuihin henkilön- tai paikannimi-indeksejä, mikä hankaloittaa huomattavasti lähdejulkaisujen käyttöä. Kunhan DS X:n indeksiosa ilmestyy, on DS selvästi käyttökelpoisin pohjoismaisista keskiajan lähdejulkaisuista, varsinkin sen loistava kvaliteetti nostaa julkaisun muita ylemmäs – vieläkin käyttökelpoisempi DS X:3 olisi, mikäli myös editioteksti tarjottaisiin tekstihakumahdollisuuksin verkkojulkaisuna.

Näyttää siltä, että lähdejulkaisut julkaistaan jo lähitulevaisuudessa yhä enemmän digitaalisessa muodossa, lähinnä internet-julkaisuina.¹³ Keski-Euroopassa, sekä vähäisemmässä määrin myös Ruotsissa ja Tanskassa, yksi tärkeä syy internet-julkaisuihin siirtymiselle on säilyneen aineiston räjähdysmäinen kasvu keskiajan kuluessa. Aineistomäärät kasvavat esimerkiksi Saksassa 1300-luvulta alkaen niin suuriksi, että jo editointi, saati sitten julkaisu painomuodossa tulee mahdottomaksi. Tällöin sähköinen, pelkästään kuvamuodossa tapahtuva julkaiseminen toisi arkistoaineistot laajemmin

10. Ks. Patrick Sahle ja Torsten Schaßan (2000), "Das Hansische Urkundenbuch in der digitalen Welt", *Hansische Geschichtsblätter* 118, s. 133–155. Laajempi hankkeen dokumentaatio on julkaistu internetissä: Patrick Sahle ja Torsten Schaßan, "Dokumentation: Das Hansische Urkundenbuch in der digitalen Welt. Illustrationen, Materialien und Ergänzungen zum gleichnamigen Beitrag in den Hansischen Geschichtsblättern; Bd. 118, 2000.", <http://www.uni-koeln.de/~ahz26/>.

11. <http://www.hki.uni-koeln.de/projekte/hub/Zugriff/verzweiger.htm>. HUB:in ohella Itämeren keskiajan historian lähteitä sisältää Preussisches Urkundenbuch, ks. <http://www.ErlangerHistorikerseite.de/quellen/pub/4frame.html>.

12. Ks. myös Roland Reuß (1999), "Textkritische Editionen und Dateiformate. Notizen", *Jahrbuch für Computerphilologie* 1, s. 101–106. <http://computerphilologie.uni-muenchen.de/jahrbuch/jb1/reuss.html>.

13. Myös CD-ROM -julkaisuja on tekeillä, historioitsijoiden kannalta tärkein näistä on *Monumenta Germaniae Historica* -sarjan uudelleenjulkaisu. Ks. Rudolf Schieffer (1999), "Die Erschließung des Mittelalters am Beispiel der Monumenta Germaniae Historica", *Quelleneditionen und kein Ende*, toim. Lothar Gall & Rudolf Schieffer. *Historische Zeitschrift. Beiheft* 28, s. 13–14.

käytettäväksi, vaikka varsinaisia editioita ei enää laadittaisikaan.

Keskiajan lähdejulkaisutoiminta elää kenties suurinta murroskauttaan sitten 1800-luvun suurten julkaisuhankkeiden käynnistämisen. Painettuja lähdejulkaisuja ei enää pidetä välttämättömänä. Toivottavasti vielä melko uuden median tarjoamat mahdollisuudet hyödynnetään täysimittaisesti kuitenkin luopumatta perinteisestä korkeasta tieteellisestä vaatimustasosta.¹⁴ Tekniikan ei tule lähdejulkaisuissakaan olla isäntä, vaan renki. ■

14. Keskiajan lähdejulkaisujen tulevaisuudennäkymistä ks. Quellen und Quellenedition im neuen Medienzeitalter. Fundus 1 (2001). Osa artikkeleista on julkaistu myös internetissä <http://www.fundus.d-re.de/index.html>. Ks. myös Sean Townsend, Cressida Chappell ja Oscar Struijvé (1999), Digitising History. A Guide to Creating Digital Resources from Historical Documents. http://hds.essex.ac.uk/g2gp/digitising_history/index.asp.

Pohjoismaista lähdejulkaisun tulevaisuutta hahmottelee puolestaan Menota – Medieval Nordic Text Archive (<http://www.menota.org>). Menotan piirissä on laadittu kunnianhimoinen käsikirja pohjoismaisten vernakulaaristen tekstien TEI/XML-koodaamista varten, ks. Håndbok for koding av nordiske middelaldertekster i samsvar med TEI P3 og XML, <http://www.hit.uib.no/menota/handbok/innhold.html>. MENOTA on keskittynyt ennen muuta kirjallisiin teksteihin. TEI (Text Encoding Initiative) on vuonna 1987 käynnistetty hanke elektronisten tekstien kuvailukielen standardisoinniseksi. TEI:n verkkosivuilla on runsaasti aihetta koskevaa oppimateriaalia, ks. <http://www.tei-c.org>.

Sen sijaan tuore keskiajan asiakirjojen julkaisua käsittelevä opas, *Conseils pour l'édition des textes Médiévaux. Fasc II: Actes et documents d'archives*, toim. Olivier Guyotjeannin, Paris 2001 ei käsittele verkkojulkaisun ongelmia lainkaan.